

ENTREVISTA

ISABEL MOLL. LA HISTÒRIA SENSE BARRERES

Pere Sales Vives
Universitat de les Illes Balears

Una breu presentació personal

Vaig néixer a Capdepera, el mes de febrer de l'any 1938. Era filla de Joan Moll, metge titular d'aquest poble, i de Pepa Blanes, descendent d'Artà, encara que vivia a Palma. Vaig viure a Capdepera fins el 1945 quan el meu pare va morir i ens traslladarem a Palma a viure amb el meu avi matern.

Vaig estudiar al col·legi del Sagrat Cor, un col·legi de monges franceses, on al temps de pati, per exemple, havíem de cantar en francès, un idioma que, afegit al fet de parlar el mallorquí a casa, mai va ser difícil per a mi, de manera que el vaig assimilar ràpidament. És de destacar que quan vaig acabar el batxillerat vaig ser una de les dues úniques al·lotes que va fer el Preuniversitari.

I després?

Després vaig començar a fer feina a les oficines de la Companyia del Ferrocarril del meu avi, però ho vaig deixar prest perquè m'avorria molt, i com que ma mare també em va fer aprendre anglès, em vaig examinar de guia intèrpret, feina que vaig fer durant una sèrie d'estius. Els hiverns, però, anava a Anglaterra o França... fins que vaig començar els estudis universitaris.

Ara en parlarem de la Universitat, però abans m'agradaria que ens digués: què recorda d'aquella Mallorca de la seva infantesa i primera joventut?

Tristor. Era molt trista. No en el sentit de les prohibicions del règim, que hi eren, sinó aquesta mena de prohibicions silenciades, sense normes

Font: UIB

escrites, on tot estava pautat. Realment no era conscient del règim franquista fins que me'n vaig anar a Londres. Allà una de les coses que més me va sorprendre foren els *Speakers' corner*, a Marble Arch, on la gent parlava en públic del que volia. Em vaig quedar estorada quan vaig veure que parlaven malament de la família reial! Encara que el que em va fascinar de Londres era l'oferta cultural: si Espanya era gris, aleshores Londres era de colors.

En aquest context i a la Mallorca de la segona meitat dels anys seixanta, era habitual que les filles, ni que fossin de família acomodada, accedissin als estudis superiors? Va haver de lluitar per aconseguir-ho?

No, no era gens habitual. El normal en el meu cas era fer el batxillerat i, després, casar-se. De fet, només hi va haver dues persones que em varen estimular, encara que la resta de familiars i coneguts tampoc no s'hi varen oposar. Només el meu germà i la germana d'una cosina política em varen dir que fer els estudis superiors era el millor que podria fer amb la meua vida, per la qual cosa sempre els estaré agraïts. De totes formes, s'ha de tenir present que el meu pare, que no era precisament d'esquerres però sí un home just, abans de morir li havia dit a ma mare que els dos fills havien de tenir una carrera universitària. Segurament això va ser decisiu.

Finalment decideix estudiar Ciències Polítiques a la Universitat Complutense de Madrid. Quin ambient es respirava a la capital de l'Estat el 1965 quan comença la carrera?

Fou l'any després de l'expulsió de la Universitat de José Luís López Aranguren, Enrique Tierno Galván i Agustín García Clavo. La meua facultat (Ciències Polítiques i Econòmiques) era especialment activa en termes de mobilització estudiantil i de bon començament m'hi vaig integrar, especialment després de la participació en un homenatge a Antonio Machado a Baeza, on patírem una terrible càrrega policial. No vaig militar en cap partit polític, però sí que vaig estar molt involucrada en el Frente de Liberación Popular, més conegut com FELIPE.

Segurament el mestratge dels professors de la Complutense va ser molt important.

És clar que sí. Acadèmicament, a primer de carrera em va marcar molt un professor de geografia, Manuel de Terán, i un de filosofia, Paulino Garagorri; el mateix curs vàrem tenir com a ajudant de pràctiques Antonio Elorza, amb qui vaig iniciar una duradora amistat. Les seves classes es dirigien a preparar una assignatura de segon curs molt difícil «Historia de las ideas políticas», a les quals tan sols hi assistírem tres persones. Elorza ens explicava Maquiavel amb poesies de Lorenzo el Magnífic, amb diapositives de Botticelli i amb música del Renaixement. També ens feu classes Antoni Jutglar, que venia rebutjat de Barcelona. Fou una fita clau perquè Jutglar va introduir a la meua facultat els plantejaments de Vicens Vives. Record com ens va parlar de Pierre Vilar i del seu llibre sobre Catalunya a l'Espanya moderna, llibre que vaig llegir quasi immediatament (estic parlant de l'edició catalana) i em va atreure especialment el seu plantejament, que per a mi era totalment innovador, aquesta visió tan rica i tan poc estandarditzada d'apropament a una realitat sense el condicionant d'una sola disciplina.

Pel que veig, en aquell moment la relació entre els alumnes i els professors era molt propera, quasi d'amistat.

Amb els ajudants podies establir una relació fluïda i tingueren un paper molt important en la carrera. En relació als catedràtics la situació era distinta, ja que no tots impartien les classes. Així José Antonio Maravall —que em va impactar molt encara que no m'estimava gaire— sempre solia donar personalment les classes de la seva assignatura, mentre que Luis Díaz del Corral pràcticament deixava la seva «Historia de las ideas políticas» en mans dels seus ajudants (que anys més tard es convertiren en catedràtics), com Juan Trias Bejarano, José Álvarez Junco, Maria Carmen Iglesias i el referit Antonio Elorza. Jo vaig fer amistat amb aquest i amb Álvarez Junco. Altres professors que també m'ajudaren molt foren Miguel Martínez Cuadrado, que impartia Dret Polític i l'enfocava des d'una perspectiva històrica. També record Raul Morodo, aleshores també ajudant i una de les persones de confiança de Tierno Galván.

El seu interès per la Història ja ve d'aquella època o fou posterior?

A la carrera s'estudiava sociologia, geografia, història, dret, ... Era una carrera multidisciplinària i el darrer any calia triar una opció de tres i jo vaig optar pels «Estudis iberoamericans». Ja he dit que els professors que més m'impactaren enfocaven la seva assignatura a través de la perspectiva històrica i ens recomanaven llibres de grans historiadors.

També me va influir molt una escola que havien creat a Madrid en aquells anys Aranguren, Tierno Galván —expulsats de la Universitat poc temps abans— i altres intel·lectuals. Es deia CEISA i la dirigia José Vidal Benito, un sociòleg un tant especial format a París. Es localitzava a pisos del centre de Madrid, als carrers Jorge Juan i Zurbano, que la policia anava tancant. Allà va ser la primera vegada que vaig sentir parlar de l'Escola de Frankfurt, i un dels professors, José Luis Abellán, ens va fer llegir la *Historia y las Ciencias Sociales* de Braudel com a treball de curs.

Per altra banda, vaig col·laborar amb un dels professors del centre, Carlos Moya, en la realització d'una sèrie d'entrevistes a empresaris catalans per al seu treball sobre les elits capitalistes espanyoles. Unes entrevistes que vaig fer juntament amb Gaspar Modolell. Vàrem començar amb Jordi Pujol (aleshores feia feina a Banca Catalana), qui ens va proporcionar contactes amb Trias Fargas, Duran Farrell, Mas Canti i el secretari del Cercle d'Economia.

Es podria dir que va entrar en contacte amb la realitat catalana des de Madrid. Què li va cridar més l'atenció d'aquells dos àmbits?

Un sorprenent desconeixement de la realitat catalana. Per exemple, és significatiu que Moya volgués fer un estudi sobre les elits empresarials espanyoles i no haguera sentit a parlar mai del Cercle d'Economia.

Però la seva tesi la va fer sobre una institució mallorquina, la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País.

Sí, i aquest fet va ser clau perquè m'acabàs dedicant a la Història i deixàs altres possibilitats, com la de dedicar-me a la sociologia, que quan

vaig acabar la carrera sospesava seriosament. La proposta fou d'Antoni Elorza, que em va recomanar l'estudi de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País (SEMAP) perquè era una de les més actives d'Espanya i, també, que fos Gonzalo Anes el meu director. Després de vèncer les reticències inicials aquest em va dir que «un buen historiador se hace en los archivos, vaya a Mallorca y dentro de un año venga a verme con el material que ha encontrado». Així ho vaig fer. Era al voltant del 1970 i la Universitat de Filosofia i Lletres de Palma, encara delegada de la de Barcelona, estava a l'Estudi General Lul·lià. Allà em vaig posar en contacte amb el professor de geografia, Bartomeu Barceló, qui em va facilitar l'accés a l'arxiu a la SEMAP i, a més, em va contractar com a ajudant. Després d'un any tornava a ser el despatx de Gonzalo Anes per mostrar-li la feina feta.

Paral·lelament, també gràcies a Elorza, vaig començar a assistir als seminaris que organitzava Manuel Tuñón de Lara a la Universitat de Pau, un fet molt important pels contactes que em va proporcionar amb altres historiadors i pel reconeixement que el propi Tuñón em va fer d'una sèrie d'articles que havia publicat a una revista de Madrid. Destacar sobretot un dedicat a *El Obrero Balear*, un diari d'esquerres que s'editava a Mallorca a començaments del segle XX.

De totes formes, he de remarcar que l'enfocament final de la tesi el dec a Ernest Lluch. Ell em va fer veure que, en realitat, les Societats Econòmiques d'Amics del País havien estat instruments de l'Estat per canalitzar les polítiques del despotisme il·lustrat. D'aquí la importància que ha tingut des d'aleshores per a mi tenir en compte l'Estat a l'hora d'estudiar la societat.

L'elaboració de la tesi i el treball com a ajudant al Departament de Geografia varen ajudar el seu retorn definitiu a Mallorca?

Sí i no. Jo volia estar vinculada al món acadèmic i això era possible a Palma en aquell moment, però també hi havia motius familiars. El cert és que em vaig acabar de consolidar professionalment quan vaig deixar geografia i vaig començar a fer feina a l'àrea d'Història, que aleshores dirigia el professor Santamaria.

Per tant, quan es va crear la Universitat de les Illes Balears, el 1979, ja hi estava a dins. Quin paper va tenir en la seva fundació?

No hi vaig tenir un paper protagonista. Això va ser més obra d'Antoni Roig o del mateix Bartomeu Barceló. De totes formes, amb un grup d'amics, com Paco Díaz, Albert Saoner, Antoni Colom i, més tard, Camilo José Cela, ens vàrem implicar més en qüestions relatives a la nostra facultat.

Parlem de la seva concepció historiogràfica. A la nostra època d'estudiants d'Història, a la primera meitat dels anys vuitanta, ens cridava l'atenció la valoració que vostè feia de la demografia i dels estudis de la família. Per què és tan important l'estudi de la població?

Realment hi ha diversos motius. Per una part i a mesura que anava aprofundint en el tema de la tesi, em vaig adonar de la importància que tenia l'anàlisi dels grups que realment donaven suport a la institució, destacant un col·lectiu de nobles il·lustrats, la qual cosa s'oposava a la imatge que es tenia de les societats econòmiques en general.

Però, paral·lelament, havia començat a intercanviar idees amb Jaume Suau, que ja havia fet la seva tesina sobre demografia històrica i al qual li interessava estudiar, per a la seva tesi, la pagesia mallorquina del segle XVIII i XIX. Fou llavors quan ens adonarem que els pagesos d'en Jaume i els meus nobles il·lustrats mantenien una relació en la qual calia aprofundir. I així va néixer la idea de «Senyors i pagesos», publicat a *Estudis d'Història Agrària* el 1979. Aquesta col·laboració ens va dur, juntament amb Antoni Segura, a realitzar l'estudi de la cronologia de les crisis demogràfiques a Mallorca durant els segles XVIII i XIX, publicada el 1983.

Alhora qui em va empènyer a considerar la família com un dels elements claus per entendre la naturalesa de les societats fou Joan Bestard, qui aleshores estava realitzant la seva tesi a Formentera, la qual es va publicar amb el títol *Casa y familia en Formentera*. Població i família esdevenien així elements claus, que no únics, per entendre la societat.

Va ser en aquests moments quan va entrar en contacte amb el Grup de Cambridge per a la història de la població i l'estructura social?

Sí, gràcies a la participació en un seminari a la Fundació Goulbenkian a Lisboa el 1981 sobre el tema de la família. Allà va sorgir la possibilitat d'anar a fer estades com a professor visitant a Cambridge, on vaig entrar en contacte amb Peter Laslett, Richard Smith i Tony Wrigley, entre molts d'altres.

A més de les relacions professionals que vaig establir, el més destacable fou que em vaig trobar amb unes propostes metodològiques molt atractives: els estudis socials a partir de l'àmbit local. De fet, una de les revistes que publicava el grup de Cambridge es titulava *Local Population Studies*. També va tenir importància la perspectiva antropològica d'Alan Macfarlane a qui vaig conèixer gràcies a les recomanacions de Joan Bestard. Des d'aquell moment vaig considerar que els estudis, mal anomenats locals, eren claus per entendre els processos de reproducció social.

Relacionat amb tot això, es podria dir que fou essencial per explicar la seva trajectòria professional el desenvolupament d'una important xarxa personal i acadèmica de contactes, la potenciació d'una pràctica de *networking* com es diria avui en dia?

Totalment d'acord. I aquesta xarxa no havia fet més que començar en aquells moments. Des de principis dels setanta es notava en l'àmbit universitari una important eferescència en aquest sentit; és a dir, la necessitat de crear associacions de caràcter professional dins el món acadèmic espanyol, fet clau per al desenvolupament disciplinar, com bé ha destacat Miquel Marin amb els seus treballs. A Lisboa també vaig conèixer David Reher qui, gràcies a Joaquín Arango, va contactar amb Massimo Livi-Bacci, un dels referents internacionals en el camp de la demografia històrica. D'aquesta relació sorgí la necessitat de crear una associació destinada a promoure els estudis de població i demografia històrica, que es creà el 1983, amb el nom de *Asociación de Demografía Histórica* (ADEH). Aquesta englobava els àmbits

de Portugal i Espanya, encara que no era habitual aquesta mena d'associacions transnacionals.

Uns anys més tard vaig participar a una reunió de contemporanistes a Sant Carles de la Ràpita, que fou l'origen de la *Asociación de Historia Contemporánea*, la qual es va fundar oficialment el 1988. A més, el meu creixent interès per l'estudi de la família i les societats rurals me va permetre assistir a uns Seminaris d'Història Agrària que impulsaren un grup d'historiadors de l'economia de diversos indrets d'Espanya (Ramon Garrabou des de Catalunya, el grup d'estudis rurals —Jiménez Blanco, Zambrana, Gallego...— María Teresa Pérez Picazo i José M. Martínez Carrión de Murcia, entre d'altres) i en un d'aquests seminaris (celebrat a Ciutadella de Menorca) va sorgir la *Sociedad Española de Historia Agraria*. Es tracta d'associacions que han suposat importants innovacions historiogràfiques i que per a mi han sigut de gran ajuda.

Com va rebre el nou protagonisme que varen adquirir els estudis culturals, la raça o el gènere dins els estudis històrics?

Com a noves tendències historiogràfiques que ajudaven a comprendre els problemes històrics que a mi m'interessaven. Som una seguidora fidel d'un dels principis de l'escola dels *Annales*: el que importa és fer una pregunta i plantejar un problema, emmarcant el seu estudi en els plantejaments que ofereixen disciplines afins a tot tipus de qüestions socials.

Podríem dir el mateix respecte a l'interès que ha manifestat darrerament per la història de l'administració pública i de la sanitat.

Sí i no. El que me interessava era un problema concret: conèixer les causes de la caiguda de la mortalitat infantil a les Illes Balears, tema que havien plantejat diversos estudis realitzats per David Reher, Fausto Dopico o Tomàs Vidal en termes d'anàlisi macro, o per les tesis i tesines de d'àmbit més local de Jaume Alzina, Antoni Vidal Ferrando i, més recentment, de Joana Maria Pujadas. Aquestes demostraven que les Illes Balears, a partir del primer terç del segle XIX, iniciaren un procés de modernització demogràfica primerenc

i se situaren, al voltant del 1850, amb l'esperança de vida més alta de tot l'Estat espanyol. El meu interès era trobar les causes d'aquest fenomen per poder generar explicacions més documentades.

Va coincidir a un moment en què es començava a dubtar de les teories alimentàries de Thomas McKeown, dirigint l'atenció envers altres factors com podria ser la funció de l'administració pública d'àmbit local en la millora de les condicions higienicosanitàries, proposta plantejada per Simon Szreter el 1988. Fou un plantejament en què vaig coincidir amb Francesc Bujosa quan s'incorporà a la UIB a mitjans dels noranta per ensenyar Història de la Ciència. Amb ell i Bernat Sureda vàrem engegar un projecte per estudiar el paper que havia jugat la sanitat pública en el descens de la mortalitat a Mallorca.

Però en el cas de Mallorca no sols cal parlar d'institucions públiques. Una tesina de F. Sáez Isern va evidenciar la importància de les congregacions religioses femenines a Mallorca a partir de 1836, la qual cosa ens va proporcionar una nova via d'anàlisi; la tesi recent de Gloria Gallego sobre les Germanes de la Caritat mostra com l'activitat d'aquestes religioses, en el camp de la higiene i la sanitat, podria ser considerada com una de les possibles causes de la reducció de la mortalitat infantil. Un cop més es demostrava la pertinència dels estudis locals com a punt de partida per conèixer la importància d'unes actuacions medicosanitàries, com les que feren els ajuntaments, que normalment escapen als anàlisis més generals.

Per fer aquest tipus de treballs i com demostra la seva formació, el seu model d'historiador defuig dels límits que normalment s'atribueixen a la disciplina, sorgida al segle XIX?

Som més partidària de parlar de perspectives que no de disciplines, per així analitzar processos que, com deia Juan José Carreras, han d'estar tancats perquè la tasca de l'historiador sigui efectiva. No he tingut cap interès en fer història de la sanitat, demografia, història de la família o història política..., el que m'ha interessat realment ha sigut el procés de modernització de les societats agràries, en el període que va de la segona meitat del segle XVIII a la segona meitat del segle XX. I per

això he hagut d'acudir, com abans he remarcat, a les disciplines que m'han proporcionat més possibilitats per a dur a terme els meus estudis.

Finalment, on se situaria actualment dins aquest context que ha descrit? Què cal fer i quins són els seus plans de futur?

Sempre en tenc de plans i ara, sense obligacions professionals, tenc més oportunitats de tancar algunes línies que havia iniciat. Gràcies a la tasca d'organitzar el meu arxiu personal, puc valorar la feina feta i el que encara m'agradaria fer.